

Varga Zsuzsanna

AZ ÖSSZEHAISONLÍTÓ KUTATÁSOK TÉRHÓDÍTÁSA AZ EURÓPAI AGRÁRTÖRTÉNET-ÍRÁSBAN

A Történeti Intézet 2012. november 8–9-én megrendezett konferenciáján több kolléga is beszámolt sikeres nemzetközi együttműködési eredményekről. Ezt a sort szeretném én is folytatni. Agrártörténészként sikerült bekapcsolódnom néhány olyan európai léptékű projektbe, amelyek fontos, a szűkebb szakterületen túlmutató tapasztalatokat jelentenek Intézetünk számára is. A jelen tanulmányban egyrészt bemutatom, hogy egy régebb óta válságban lévő tudományterület, az agrártörténet miként újul meg Európában az összehasonlító módszertan alkalmazásával, másrészt pedig áttekintem, hogy e folyamat tanulságai hogyan hasznosíthatók doktori képzésünk nemzetközi versenyképességének javítása érdekében. Természetesen nem arról van szó, hogy a divatos történeti irányzatok között egy mindenre gyógyírt kínáló csodaszerre bukkantam, s ezt ajánlom minden kollégának. Az összehasonlító történetírás képviselői kisebbségben voltak és vannak, amin nincs mit csodálkozni, hiszen igencsak munkaigényes műfajról van szó. Hosszú távú szakmai hozadéka ugyanakkor többszöröse lehet a befektetett energiának.

Bevezető gondolatok a komparatív módszerről

Az összehasonlító kutatások az 1990-es évektől kezdve mind Európában, mind Amerikában a történetírás egyik legdinamikusabb területévé váltak.¹ Nem tekinthető ez véletlennek, különösen nem Európában, ahol az integráció erősítése iránti igény, s egyúttal a globalizáció kihívásai is ösztönzőleg hatnak. A komparatív megközelítés alternatívát kínálhat a hagyományos nemzetközpontú koncepción alapuló történetírással szemben. Míg ez utóbbi Európa nemzeteinek történelmét egymástól különálló jelenségcsoportként kezeli, és elsősorban az egyediségre, a szembeállításra törekszik, addig az összehasonlító perspektíva alkalmazása elősegíti a nemzetek közötti interakciók, a kulturális, gazdasági stb. transzferek feltárását, s ezáltal az államok egymásról alkotott, számos esetben torzított képzeleteinek lebontását is. Az összehasonlító módszer tehát úgy lépi át

¹ Az összehasonlító történetírás előzményei egyes elemzők szerint egészen a felvilágosodásig nyúlnak vissza. Többnyire mégis az 1920-as évtizedhez, *Marc Bloch*, *Henri Pirenne* és *Otto Hintze* munkáihoz kötik a modern értelemben vett történeti összehasonlítás kezdetét. *Gyáni Gábor* 2003: 37–41.

a nemzeti korlátokat, hogy ugyanakkor a nemzeti történet tanulmányozását új megközelítésekkel és eredményekkel gazdagítja.

A nemzetközi összehasonlítások elméleti és módszertani kérdéseinek tisztázására Németországban már az 1990-es évek második felében jelentős munkák készültek.² Nem véletlen, hogy a német kutatók az elsők között fordultak a komparatív módszer felé. A német újraegyesítést követően felerősödött az igény a két német állam, az NDK és az NSZK történeti fejlődésének összehasonlítására. A két társadalom lényegében azonos kiindulópontjára (azonos fejlettségi szint, azonos mentalitásbeli és kulturális adottságok stb.) miatt jól feltárható az, hogy a társadalmi-gazdasági rendszerek különbözősége milyen hatással járt például a gazdaság teljesítőképességére, a társadalmi mobilitásra, az életszínvonal alakulására stb.³

A történeti összehasonlításnak létezik szűkebb és tágabb meghatározása is. Mindegyik fel fogásra jellemző azonban, hogy hangsúlyozza az összehasonlítás szisztematikus és explicit voltát, valamint a jól körülhatárolt, világos fogalmak szükségességét. *Tomka Béla* két német professzor, *Helmut Kaelble* és *Heinz-Gerhard Haupt* definíciói alapján kidolgozott egy lehetséges fogalmi keretet: „a történeti összehasonlítás két vagy több, különböző kontextusból származó múltbeli társadalom explicit és rendszeres szembeállítására vagy abból a célból, hogy meghatározza és magyarázza hasonlóságait és eltéréseit, vagy azért, hogy ezenfelül a társadalmak fejlődésére vonatkozó hipotéziseket alkosson, s a tudományos elméletek érvényességét vizsgálja”.⁴

Az összehasonlítás tárgyául választhatók egyrészt azonos korszakban élő szomszédos országok, másrészt pedig időben és térben egymástól távol eső társadalmak is. Az összehasonlítandó történeti jelenség természetesen sok esetben jóval kisebb, mint egy ország, vagy annak társadalma.

A történeti összehasonlításnak általában négy lehetséges típusát különbözteti meg a módszertani szakirodalom.⁵

Leíró: új vagy még nem kellően elemzett esetek, történeti jelenségek tanulmányozása a különbségek és hasonlóságok megállapítása érdekében.

Analitikus: nemcsak a hasonlóságokat és eltéréseket, hanem az oksági tényezőket, azok egymáshoz való viszonyát, súlyát is vizsgálja.

Heurisztikus: elhanyagolt vagy „fehér foltnak” számító kérdések, problémák felvetése.

Paradigmatikus: a nemzeti történetírásban megszokott, uralkodó szempontoktól eltérő perspektíva alkalmazása. Ezt a típust szokás eltávolító, mércét kínáló összehasonlításnak is nevezni.

A tipológiával kapcsolatban *Tomka Béla* már idézett tanulmányában felhívja a figyelmet arra is, hogy „a kutatás gyakorlatában ezek a típusok nem mindig érvényesülnek tisztán: egyrészt az összehasonlítások esetenként csak megközelítenek egy típust jellemzőikben, másrészt a típusok nem kizárólagosak, vagyis rajtuk kívül más funkciók is elképzelhetők. Ezenkívül a típusok nem mindig válnak el élesen egymástól, azaz egy összehasonlítás több funkcióval is bírhat.”⁶

Az összehasonlító perspektíva alkalmazásának nehézségeivel foglalkozó munkák nagy figyelmet szentelnek annak a kérdésnek: mi tekinthető az összehasonlítás egységének. Ezzel szoros összefügg egyrészt a megfelelő fogalmi előkészítés, másrészt pedig annak a tágabb érte-

² *Heinz-Gerhard Haupt – Jürgen Kocka* 1996; *Hartmut Kaelble* 1999; *Jürgen Kocka* 2000.

³ Az NDK-t érintő kutatások széleskörű összehasonlító tanulmányokat és a határ menti kapcsolódások vizsgálatát ösztönözték, hiszen a keletnémet állam társadalmi átalakulásai aligha érthetőek meg a Szovjetunió és az NSZK történelmére való utalás nélkül.

⁴ *Tomka Béla* 2005: 245.

⁵ A magyar nyelvű szakirodalomba az alábbi munkák érintik a tipológia kérdéskörét: *Gyáni Gábor* 2003; *Ránki György* 1983; *Tomka Béla* 2005.

⁶ *Tomka Béla* 2005: 248.

lemben vett vonatkoztatási rendszernek a meghatározása, amelyen belül az összehasonlítás egységei és fogalmai értelmezhetők.

A nemzetközi szakirodalmon belüli tájékozódásból az is kiderül, hogy a német kutatások nemcsak jóval előbbre járnak, hanem az intézményrendszer kiépülése is előrehaladt. 1998-ban Berlinben három német egyetem közreműködésével alakult az Európai Összehasonlító Történeti Kutatások Központja (Zentrum für Vergleichende Geschichte Europas, illetve 2004-től Berliner Kolleg für Vergleichende Geschichte Europas – BKVGE).

Magyarországon is történtek kezdeményezések az összehasonlító kutatások fellendítésére. A Közép-Európai Egyetemen (CEU) 2002 áprilisa óta működik a Past, Inc. Center for Historical Studies elnevezésű nemzetközi interdiszciplináris kutatóközpont, amelyen belül az összehasonlító történeti kutatások előmozdítása érdekében létrehozták az Összehasonlító Történeti Projektet (Comparative History Project). Ennek keretében került megrendezésre az a nemzetközi konferencia, amelyet 2006 novemberében „Összehasonlító történettudomány Európában – a diszciplína mai helyzete” (Comparative History in/on Europe – The State of the Art) címmel rendeztek Budapesten.

A résztvevők nemcsak a nemzetközi összehasonlítások elméleti és módszertani problémáiról és eredményeiről tanácskoztak, hanem foglalkoztak a diszciplínát érő kihívásokkal is. Ezek egyrészt az ún. konnektivistá történetírás (entangled history), másrészt a transznacionális történetírás (transnational history) részéről jelentkeztek. A konferenciáról készült beszámoló úgy értékelte, hogy „a konferencia végén egyre gyakrabban hangozott el a transznacionális összehasonlítás (transnational comparison) kifejezés, ami az irányzatok és álláspontok közeledését vetítheti előre”.⁷ Azóta valóban ennek a folyamatnak lehetünk tanúi. Ezt bizonyítja, hogy 2009-ben *Heinz-Gerhard Haupt* és *Jürgen Kocka* szerkesztésében megjelent egy angol nyelvű kötet, amely bemutatta, milyen innovatív együttműködés alakult ki az említett új irányzatok és az összehasonlító történetírás között.⁸

Uniós program a vidéki társadalmak tanulmányozására

Visszatérve a két nagy történetírói narratíva kérdéséhez, az összehasonlító perspektíva nemcsak abban segíthet, hogy az európai nemzetek jobban megismerjék egymást, hanem abban is, hogy a hidegháború során alkotott fogalmak és nemzeti identitások újragondolása felgyorsuljon. Különösen aktuálissá vált ez az egykori szocialista országoknak az Európai Unióhoz való csatlakozását követően.

Az összehasonlításokat tudományon kívülről érkező impulzusok is ösztönzik. A közép-kelet-európai országok csatlakozása óta eltelt esztendőök alatt számos olyan probléma állandósult

⁷ Cora Zoltán 2007: 179.

⁸ A kötet elméleti-módszertani jellegű írások mellett hat 20. századi esettanulmánnyal szemlélteti az összehasonlító történetírás megújításának lehetőségeit. Lásd *Heinz-Gerhard Haupt* és *Jürgen Kocka* 2009.

az EU-ban, amelyre nem sikerült megfelelő megoldást találni. Így például az EU korábban alkalmazott vidékfejlesztési stratégiái nem mindenütt érték el a céljukat. A kiegyenlítődés helyett számos térségben a különbségek erősödése, a hátrányos helyzetből induló országok leszakadása figyelhető meg.⁹ Ilyen és hasonló jelenségek hatására felerősödtek a döntéshozók körében az olyan nézetek, hogy nem elégséges e térség korábbi fejlődésének pusztán nyugat-európai vagy globális perspektívából való megközelítése. Megfogalmazódott az igény, hogy szükség van az Európán belüli eltérő agrárfejlődési tapasztalatok összehasonlító történeti értelmezésére, mert ez közvetve elősegítheti a döntéshozók munkáját, s így az Európai Unió agrár- és vidékfejlesztési politikáinak racionalizálását.

A jelzett megfontolások és felismerések hatására nagyszabású program indult az európai vidéki társadalmak tanulmányozására: Programme for the Study of European Rural Societies (PROGRESSORE).¹⁰ 2005-ben kezdődött meg a tényleges előkészítő munka, s a projekt 2009-ben zárult le. A program kidolgozóit két fő szempont vezette. Egyrészt az, hogy az aktuális vidéki problémákat soha nem lehet kellően megérteni a múltbeli tapasztalatok nélkül, másrészt pedig az, hogy a jövőbeli lehetőségeket és kilátásokat nagyrészt az határozza meg, ahogyan arról gondolkodunk, hogyan jutottunk el oda, ahol vagyunk.

Az első évben nagy figyelem irányult az elméleti és módszertani kérdésekre. Az összehasonlító kutatások gyakorlati tapasztalatai azt mutatják, hogy a kutatások gyakran összehasonlító szándékkal indulnak, de – világos célkitűzés és módszertani alapok híján – végül egymás mellé helyezett esettanulmányokat eredményeznek. Ezt számos olyan kötet tanúsítja, amely ugyan címeiben viseli az „összehasonlítás” szót, de a valóságban egymástól függetlenül íródott országtanulmányokat tartalmaz. Erre a veszélyre különösen nagy figyelmet fordítottak a kutatási program kidolgozása során. Végül négy tematikus munkacsoport jött létre.¹¹

1. Landed property
2. Management of rural land
3. Peasant societies
4. State, government, politics and peasants

Mindegyik munkacsoport munkáját három-három nemzetközileg elismert tudós szervezte. A résztvevők huszonekét európai országból kerültek ki: Ausztria, Belgium, Bulgária, Ciprus, Csehország, Dánia, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Lengyelország, Magyarország,¹² Nagy-Britannia, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svájc, Svédország.

2006, 2007 és 2008 folyamán összesen 12 workshop került megrendezésre különböző színhelyeken. A zárókonferenciát 2009 őszén tartották Spanyolországban. E tanácskozások révén körülbelül kétszáz európai tudóst sikerült bevonni a projektbe, ami azt jelenti, hogy a szakterület szakembereinek többségét sikerült aktivizálni.¹³ A kutatók nagyobbik része több workshop mun-

⁹ Judith Möllers – Gertrud Buchenrieder – Csáki Csaba 2011.

¹⁰ A program teljes neve: COST Action A35 PROGRESSORE, ami arra utal, hogy ezt a programot az 1971 óta létező európai kutatási együttműködési alap, a COST (European Cooperation in Science and Technology) finanszírozta.

¹¹ A tanulmányban megtartom a kutatási program során használt angol elnevezéseket.

¹² Magyarországról a Corvinus Egyetem, az ELTE és a Miskolci Egyetem képviseltette magát. Sárospatakon 2008-ban került sor egy workshopra, amelynek eredményeit egy tanulmánykötet foglalta össze: Ann-Lise Head-König – Peter Pozsgay 2012.

¹³ Mindegyik workshopnak az volt a munkamódszere, hogy az elkészített tanulmányokat előzetesen közzétették a projekt honlapján, s aztán a tanácskozáson felkért hozzászólók (discussant) segítségével vitatták meg a tanulmányokat.

kájában is részt vett, akár előadóként, akár felkért hozzászólóként. Igen aktívan képviseltették magukat a mediterrán, a skandináv és a közép-kelet-európai országok szakemberei.

Fontos sajátossága volt a projektnek, hogy a négy fő munkacsoportban a középkortól kezdve napjainkig terjedően vizsgálták a felvetett témákat. S ugyancsak érdemes kiemelni a munka interdiszciplináris jellegét. A történészek mellett bekapcsolódtak közgazdászok, szociológusok, geográfusok és antropológusok is. A szervezők arra is nagy figyelmet fordítottak, hogy fiatal kutatókat, sőt PhD-hallgatókat is nagy számban vonjanak be.¹⁴

Habár a kiindulópontot a tulajdonviszonyok hosszú távú változásainak vizsgálata jelentette, a későbbiekben több más olyan témakör is napirendre került, amelyeket több évszázados perspektívában tanulmányoztak a szakemberek.

A workshopokon bőségesen volt idő a vitára, ami nagymértékben elősegítette a tudományos párbeszédet, a nemzetközi összehasonlítások elméleti és gyakorlati kérdéseinek megvitatását, továbbgondolását. A komparativitás lett a legfőbb jellemzője annak a könyvsorozatnak (Rural History in Europe), amely a projekt eredményeként a belga Brepols Kiadó gondozásában indult.

Az első kötet *Nadine Vivier* szerkesztésében jelent meg, s azt vizsgálta, hogy az állam a 18. század közepétől kezdve milyen szerepet töltött be az oktatásügy terén.¹⁵ A második kötet ugyancsak az állami beavatkozás kérdéseire koncentrált, de immár a piaci szabályozás terén.¹⁶ A harmadik kötet a különböző agrárrendszerek és a munkaszervezet összefüggéseivel foglalkozott.¹⁷ A sorozatban két olyan tanulmánykötet is található, amely a tulajdonviszonyok, különösen a földtulajdon és földhasználat hosszú távú fejlődésében jelentkező tendenciákat elemezte.¹⁸ Olyan ma is aktuális kérdéseket tanulmányoztak a kutatók, mint a növekedés és stagnálás,¹⁹ az agrármodernizáció.²⁰ Több téma kapcsán is nagy hangsúlyt kapott az ökológiai tényezők történeti szempontú vizsgálata.

Az impozáns könyvsorozat mellett a projekt másik fontos hozadékának az tekinthető, hogy létrejött az agrártörténeti témákkal foglalkozó, különböző diszciplínákhoz tartozó szakemberek európai hálózata. S ez a „network” olyan hatékonyan bizonyult, hogy a program lezárulását követően egy évvel, 2010-ben a Brit Agrártörténeti Társaság (British Agricultural History Society) szervezésében megrendezett nemzetközi konferencián megalakult az EURHO (European Rural History Organization). Az alapítók döntően agrártörténészek közül kerültek ki, az új szervezet elnevezése ugyanakkor azt szimbolizálja, hogy a diszciplínát minden korábbinál szélesebben értelmezik. 2010-ben arról is döntés született, hogy rendszeresen, minden páratlan évben nemzetközi konferenciát rendez a szervezet. 2013-ban Bern adott otthont a konferenciának.²¹

Úgy vélem, nem véletlen, hogy német nyelvterületen került sor az új szervezet első nemzetközi konferenciájára. A tanulmány bevezetőjében már utaltam rá, hogy az összehasonlító történeti kutatások alkalmazásában a német kutatók kezdettől fogva kezdeményező szerepet töltenek be. A német, svájci és osztrák kutatóhelyek számos kezdeményezést tesznek az európai léptékű összehasonlítások elősegítésére is. A már említett berlini intézet, a BKVGE egyik vezetője,

¹⁴ A résztvevők egyötöde közülük került ki.

¹⁵ *Nadine Vivier* 2009.

¹⁶ *Vicente Pinilla* 2009.

¹⁷ *Erich Landsteiner – Ernst Langthaler* 2010.

¹⁸ *Gérard Béaur – Phillipp Schofield – Jean-Michel Chevet – Marie-Teresa Perez-Picazo* 2011; *Rosa Congost – Rui Santos* 2013.

¹⁹ *Mats Olsson – Patrick Sverinsson* 2011.

²⁰ *Peter Moser – Tony Varley* 2013.

²¹ <http://www.ruralhistory2013.org>

Arnd Bauerkämper professzor a budapesti Közép-Európai Egyetem (CEU) Történeti Intézetével együttműködve 2006-ban kezdeményezett egy összehasonlító kutatást a kollektivizálás tanulmányozására.²²

Az államszocializmus időszakának egyik kiemelt társadalomátalakító projektjéről van szó, amelyben ráadásul minden ország érintve volt Közép- és Kelet-Európában. A rendszerváltás óta kibővült kutatási lehetőségek révén az 1990-es évek során jelentős új művek készültek el az egyes országok vonatkozásában. Ezek többsége azonban nem lépte át a nemzeti (politikai-adminisztratív) egységek kereteit. A felhalmozódott jelentős új tudásanyag szintetizálására és összehasonlító keretbe illesztésére vállalkozott tehát az említett projekt, melynek eredményeként 2014 elején jelent meg egy terjedelmes tanulmánykötet.²³

Hazai helyzet: kihívások és megújulási lehetőségek

Ha azt vizsgáljuk, hogy Magyarországon az összehasonlító történetírás terén milyen eredmények születtek, akkor az 1989 előtti időszakból feltétlenül utalni kell *Ránki György* munkásságára. Ő nemcsak saját kutatási gyakorlatában igyekezett alkalmazni ezt a módszert, hanem elméleti igényrel is foglalkozott vele. Érdeemes felidézni, hogy miben látta e megközelítés előnyeit.

Ránki egyrészt azt emelte ki, hogy az összehasonlító történetírás áthidalhatja „azt a mély szakadékot, mely [...] az egyetemes történeti fejlődés általánosabb értelmezésére törekvő, illetve a szakszerű részletkérdésekben elmerülő történeti egyedi kutatások között keletkezett”. Másrészt hangsúlyozta azt is, hogy az „összehasonlító módszer a legalkalmasabb a történettudomány és a többi társadalomtudomány összekapcsolására is”. A módszer legfőbb pozitívumát mégis a következőben látta: „Az összehasonlító történeti módszer valójában tudományos vita minden nemzeti bezárkózással, nacionalista történelemszemlélettel. Kettős értelemben is: egyrészt, mivel minden nemzeti elfogultságnak, túlzásnak sajátos cáfolata, másrészt mert bebizonyítja, hogy egy ország történetét sem lehet igazán megérteni – éppen a sajátos vonásokat nem lehet elég mélyen feltárni –, ha csak magában tanulmányozzuk”.²⁴ Habár *Ránki* igyekezett konkrét példákkal bizonyítani, hogy milyen hozadéka lehet az összehasonlító módszer alkalmazásának, felhívása nem sok követőre talált az 1980-as évek során.

Nem következett be fellendülés a rendszerváltást követően sem, pedig eltűntek a korábbi ideológiai tabuk, s a nemzetközi tájékozódás lehetőségei is rendkívül kiszélesedtek. Az okokat kutatva mindenképp utalni kell arra a tényezőre, hogy az 1945 utáni magyar történelem „fehér foltjai” iránt megnyilvánuló társadalmi érdeklődés elsősorban a politikátörténeti témák felé orientálta a kutatókat. A rendszerváltás utáni első évtized publikációit erőteljes politikátörténeti dominancia határozta meg, s aztán az évtized végén kezdett felerősödni a kutatói érdeklődés a társadalomtörténeti témák iránt.²⁵ A társadalomtörténet és a mindennapi élet kutatása felé fordulás együtt

²² The Collectivization of Agriculture in Communist Eastern Europe: Comparison and Entanglements, 1930–1980.

²³ *Constantin Iordachi – Arnd Bauerkämper* 2014.

²⁴ *Ránki György* 1983: 182.

²⁵ *Rainer M. János* 2011: 41–78., 95–148.

járt az elméleti és módszertani tudatosság fokozódásával. Az utóbbi években több könyv is készült az összehasonlító módszertan alkalmazásával. A legtöbb ilyen munka *Tomka Béla* nevéhez fűződik.²⁶

Az ELTE Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszéke is kivette részét az 1945 utáni magyar történelem „fehér foltjainak” feltárásában. A tanszék oktatói mind saját kutatási eredményeik publikálásával, mind kutatócsoportok szervezésével számos olyan témakör tisztázásához járultak hozzá, amelyek az államszocializmus időszakában tabunak számítottak.

A jelen időszak kihívásai felerősítik az igényt, hogy az eddig felhalmozott eredmények jobban bekerüljenek a nemzetközi tudományos információáramlásba. A magyar történeti témák összehasonlító keretben való értelmezése nemcsak tanszékünk nemzetközi beágyazottságát javíthatja, hanem erősítheti doktoranduszaink versenyképességét is. Erre pedig nagy szükség van manapság, hiszen a tudományos megmérettetésben egyre fontosabb a nemzetközi teljesítmény.

E kihívásokra reagálva a tanszékünkön működő Új- és Jelenkori Magyar Történeti Doktori Programban egyre nagyobb figyelmet fordítunk arra, hogy hallgatóinkat megismertessük a nemzetközi összehasonlítások elméleti és gyakorlati eredményeivel. Az összehasonlítás előfeltétele természetesen az elmélyülés, a specializáció. Miközben azonban egyes korszakoknak és kérdéseknek elmélyült kutatóivá, szakértőivé válnak a doktoranduszok, el kell sajátítani azokat a szélesebb ismereteket, elméleti és módszertani alapokat, ami a komparatív történetíráshoz nélkülözhetetlen. E tudás közvetítését megkönnyíti, hogy tanszékünk több német egyetemmel és kutatóintézetrel is kapcsolatban áll. Emellett értékes segítséget jelent a finnországi Jyväskyläi Egyetem Történeti és Néprajzi Tanszékeivel kialakított többéves kooperáció is, hiszen a finn történeteszeknek épp a nyelvi korlátok miatt a magyarokéhoz hasonló problémákkal kell szembenézniük.

Hasznosul a doktori képzésben mindaz a tapasztalat is, amit a korábban bemutatott összehasonlító agrártörténeti projektben (PROGRESSORE),²⁷ valamint a 2010-ben megalakult EURHO szervezet vezetőségében szereztem. A doktoranduszaimmal való munka során azt a nézetet képviselem, hogy a 20. századi magyar agrárfejlődés egyes szakaszainak újragondolása csak akkor tud elszakadni az ideologikus megközelítésektől, ha nem valami elvont ideálhoz, vagy éppen a magyar történelem egy másik szakaszához viszonyítunk, hanem explicit módon külső mércét is alkalmazunk.²⁸ Külső viszonyítási pontok nélkül szabad tere van az egymásnak teljesen ellentmondó értékeléseknek. Amikor a történeti fejlődés adott szakaszát egy korábbi szakasszal összevetve az egyik álláspont képviselői sikernek, a másiké pedig kudarcnak minősítik, akkor nyilvánvaló, hogy a korábbi szakasszal kapcsolatos előítéletek kivetítődnek a későbbi időszakra is.

Úgy vélem, hogy ilyen veszélyekkel nemcsak az agrártörténet kutatói szembesülnek, hiszen a közelmúlt megítélésében még mindig erős a megosztottság. Doktori programunk hallgatóinak egy része éppen a viharos 20. század kényes, máig vitatott kérdéseivel foglalkozik. Nagy tehát a felelősségünk, hogy milyen elméleti-módszertani felkészültséggel vértessük fel őket, hiszen a sikeres fokozatszerzés után publikációikkal, médiaszerepléseikkel ők is befolyásolni fogják, miként kapcsolódik össze a nemzeti és az európai identitás.

²⁶ *Tomka Béla* 2003.; *Tomka Béla* 2008.; *Tomka Béla* 2011.

²⁷ *Varga Zsuzsanna* 2011.; *Varga Zsuzsanna* 2013.

²⁸ A gazdaságtörténet-írás helyzetével foglalkozó írásában *Kövér György* is utalt egy olyan agrártémára, az uradalom–nagybirtok–agrarmagyüzem kérdéskörére, amely „állandóan politikai töltettel bír”, épp ezért az újragondolása nemcsak a szaktörténészek, hanem a 20. századi magyar történelemmel foglalkozók szélesebb köre számára is nagy haszonnal járna. Témafelvetése több mint tíz év elteltével sem vesztett semmit az aktualitásából. Lásd *Kövér György* 1999.

Hivatkozott irodalom

- Béaur, Gérard – Schofield, Phillipp – Chevet, Jean-Michel – Perez-Picazo, Marie-Teresa (eds.):* Property Rights, Land Markets and Economic Growth in the European Countryside (13th–20th Centuries). Turnhout 2013.
- Congost, Rosa – Santos, Rui (eds.):* Contexts of Property in Europe. The Social Embeddedness of Property Rights in Land in Historical Perspective. Turnhout 2011.
- Cora Zoltán:* Összehasonlító módszer a mai európai történettudományban. Nemzetközi konferencia a CEU szervezésében. *Aetas* (2007: 22.) 2. 174–179.
- Gyáni Gábor:* A történetírás fogalmi alapjairól. In: Bevezetés a társadalomtörténetbe. Szerk. *Bódy Zsombor – Ö. Kovács József*. Budapest 2003. 11–53.
- Haupt, Heinz-Gerhard – Kocka, Jürgen (eds.):* Comparative and Transnational History. Central European Approaches and New Perspectives. New York – Oxford 2009.
- Haupt, Heinz-Gerhard – Kocka, Jürgen:* Historischer Vergleich: Methoden, Aufgaben, Probleme. Eine Einführung. In: *Geschichte und Vergleich*. Hrsg. *Haupt, Heinz-Gerhard – Kocka, Jürgen*. Frankfurt/M. – New York 1996. 9–45.
- Head-König, Ann-Lise – Pozsgay, Peter (eds.):* Inheritance Practices, Marriage Strategies and Household Formation in European Rural Societies. Turnhout 2012.
- Iordachi, Constantin – Bauerkämper, Arnd (eds.):* The Collectivization of Agriculture in Communist Eastern Europe: Comparison and Entanglements. Budapest – New York 2014.
- Kaelble, Hartmut:* Der historische Vergleich. Frankfurt/M. – New York 1999.
- Kocka, Jürgen:* Das östliche Mitteleuropa als Herausforderung für eine vergleichende Geschichte Europas. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung* (2000: 49.) 2. 158–174.
- Kövér György:* Elmélet és módszer a legújabb gazdaságtörténet-írásban. *Aetas* (1999: 14.) 1–2. 284–293.
- Landsteiner, Erich – Langthaler, Ernst (eds.):* Agrosystems and Labour Relations in European Rural Societies. Turnhout 2010.
- Möllers, Judith – Buchenrieder, Gertrud – Csáki Csaba:* Structural Change in Agriculture and Rural Livelihoods: Policy implications for the new member states of the European Union. *Studies on the Agricultural and Food Sector in Central and Eastern Europe*. No. 61. Halle (Saale) 2011. <http://hdl.handle.net/10419/50007>
- Moser, Peter – Varley, Tony (eds.):* Integration through Subordination. The Politics of Agricultural Modernisation in Industrial Europe. Turnhout 2013.
- Olsson, Mats – Svennson, Patrick (eds.):* Growth and Stagnation in European Historical Agriculture. Turnhout 2011.
- Pinilla, Vicente (ed.):* Markets and Agricultural Change in Europe from the 13th to the 20th century. Turnhout 2009.
- Rainer M. János:* Bevezetés a kádárizmusba. Budapest 2011.
- Ránki György:* Az összehasonlító történetírás problémái. In: *Ránki György: Mozgásterek és kényszerpályák*. Budapest 1983. 173–202.
- Tomka Béla:* A jóléti állam Európában és Magyarországon. Budapest 2008.
- Tomka Béla:* Az összehasonlító módszer a történetírásban – eredmények és kihasználatlan lehetőségek. *Aetas* (2005: 20.) 1–2. 243–258.
- Tomka Béla:* Gazdasági növekedés, fogyasztás és életminőség: Magyarország nemzetközi összehasonlításban az első világháborútól napjainkig. Budapest 2011.
- Tomka Béla:* Szociálpolitika a 20. századi Magyarországon európai perspektívában. Budapest 2003.

- Varga Zsuzsanna*: Conflicts and Compromises between the Hungarian Socialist State and Peasantry: Contextualising the „Hungarian Agricultural Miracle”. In: Integration through Subordination. The Politics of Agricultural Modernisation in Industrial Europe. Eds. *Moser, Peter – Varley, Tony*. Turnhout 2013. 203–222.
- Varga Zsuzsanna*: The Post-Socialist Transformation of Land-Ownership Relations in Hungary. In: Contexts of Property in Europe. The Social Embeddedness of Property Rights in Land in Historical Perspective. Eds. *Congost, Rosa – Santos, Rui*. Turnhout 2011. 267–285.
- Vivier, Nadine (ed.)*: The State and Rural Societies. Policy and Education in Europe, 1750–2000. Turnhout 2009.